

Metodološki vidiki nasprotij v sodobni ekonomski teoriji

Ena od značilnosti sodobne ekonomske znanosti je njena razcepljenost na tradicionalno (mainstream) ekonomiko na eni in alternativno ekonomsko teorijo na drugi strani. Medtem ko prvo predstavlja t.i. neoklasična ekonomika, ki v akademskih krogih absolutno prevladuje, je druga sestavljena iz različnih nekonvencionalnih ekonomskih šol (med njimi izstopata zlasti postkeynesijanska in institucionalistična), ki zaradi kritike neoklasičnega (marginalističnega) pristopa k obravnavanju ekonomije v akademskih krogih zavzemajo heretično in zato manj pomembno mesto. Ta (po pomenu in vplivu sicer neenakopravna) razdeljenost sodobne ekonomske teorije je nedvomno posledica različnih smeri njenega razvoja v preteklosti. Toda širše gledano so tako razlike v njenem preteklem razvoju kot tudi sodobna razhajanja v ekonomski teoriji izraz nekaterih temeljnih metodoloških dilem v znanosti. Prvi del članka zato povzema ključne značilnosti tradicionalnih metodoloških načel v znanosti in jih primerja s stališči zagovornikov t. i. »nove metodologije«. Drugi del članka pa se nanaša na razmere v ekonomski znanosti in poskuša utemeljiti trditev, da alternativne ekonomske teorije prav zaradi uporabe novih metodoloških izhodišč v sodobni ekonomski znanosti ostajajo zapostavljene, čeprav dajejo mnogo boljši vpogled v delovanje razvitega tržnega gospodarstva kot neoklasična ekonomika, ki temelji na tradicionalnih metodoloških načelih.

Metodološko poreklo razlik v ekonomski znanosti

Vpliv metodoloških razprav v okviru filozofije znanosti na razvoj ekonomske teorije je zelo sistematično analizirala angleška ekonomistka Sheila Dow (Dow, 1985). Izhajala je iz dveh vzorcev ali načinov razmišljanja in sklepanja, ki sta se v dosedANJI civilizacijski zgodovini uveljavila kot podlaga znanstvene metodologije. Prvi je *karteško-evklidski* način razmišljanja, v bistvu katerega je »postavitev temeljnih definicijskih ali očitnih resnic oziroma aksiomov, iz katerih je nato z deduktivno logiko mogoče izpeljati teoreme o povezavah, ki niso navzven očitne« (Dow, 1985, str. 12). Ta aksiomatični obrazec razmišljanja, ki se je najprej razvil v matematiki, so sčasoma prevzele tudi tradicionalne metodologije številnih drugih znanosti (vključno z ekonomsko), pri čemer pa ni bilo upoštevano, da je v večini znanosti absolutno nesporne aksiome težko formulirati. V ekonomiji, na primer, aksiom o racionalnosti potrošnika sicer omogoča deduktivno izpeljavo cele vrste teoremov, vendar pa teh ne moremo obravnavati kot neke univerzalne posplošitve človekovega obnašanja. Aksiomatična metoda naj bi bila tudi »estetska«, saj omogoča oblikovanje sklenjenega logičnega sistema, podkrepjenega z elegantnim matematičnim formalizmom. Pri karteško-evklidskem načinu razmišljanja je matematika zato pojmovana kot »vrhunec znanstvene čistosti« (prav tam, str. 12) in hkrati kot nekakšno merilo »znanstvenosti« preostalih disciplin, ki se idealu matematične aksiomatičnosti in eksaktnosti lahko le bolj ali manj

* Dr. Andrej Sušjan, docent na Ekonomski fakulteti v Ljubljani.

približajo.¹ Ta pogled je prevladal tudi v sodobni filozofiji znanosti, ki po mnenju Blauga (1980, str.1) »o zgodovini znanosti, če jo že sploh omenja, piše na način, kot da bi bila klasična fizika tisti prototip znanosti, ki se mu morajo slej ko prej podrediti tudi vse preostale discipline, če želijo opravičiti naziv *znanost*«.

Drug vzorec razmišljanja, ki se ponekod v literaturi označuje kot *romanski* (ali tudi *babelski*) in ki v zahodni filozofiji znanosti ni tako cenjen kot karteško-evklidski, izhaja iz predpostavke, da absolutno točnih in splošno veljavnih aksiomov ni mogoče formulirati. To pomeni, da teoretične obravnave določenega sistema ni priporočljivo zasnovati na dedukciji iz nekega nabora aksiomov, ki naj bi veljali za celoten sistem, ampak je za to primernejša uporaba različnih metodoloških pristopov, ki se (v dobri teoriji) vzajemno dopolnjujejo. Tako razmišljanje sloni na upoštevanju dejstva, da so deli celote (sistema) praviloma vselej kompleksni (multi-faceted) in med seboj prepleteni, zato jih v splošnem ni mogoče nedvoumno označiti (prim. Hodgson, 1988, str.168). Opustiti je torej treba karteški, atomistični način sklepanja, ki temelji na enoznačnosti delov sistema in ki sliko celote gradi mehanično z enostavnim agregiranjem njenih določljivih sestavnih elementov, ter ga nadomestiti s holističnim pristopom, ki v ospredje postavlja razumevanje delovanja sistema kot celote in ki temu razumevanju podreja tudi metodologijo njegovega proučevanja. Medtem ko karteško-evklidski sistem razmišljanja povezujejo aksiomi in iz njih izpeljani teoremi, je prav »splošna zaznava o tem, kako nek sistem kot celota deluje«, glavni povezovalni dejavnik teorij, ki izhajajo iz romanskega/babelskega načina razmišljanja (Dow, 1985, str. 16). To je t.i. »nova metodologija«.

Problemi tradicionalne metodologije, ki je utemeljena na karteško-evklidskih načelih, so se v preteklosti vrtili okoli načina določanja temeljnih aksiomov ter okoli povezave sistema aksiomov in iz njih izpeljanih teoremov z realnostjo. Pri tem se je razprava osredotočala predvsem na ugotavljanje relativnih prednosti dedukcije oziroma indukcije. Dow (1985, str. 18) meni, da je dedukcija klasična metoda logike v karteško-evklidski tradiciji, kljub temu da se je od 18. stoletja dalje postopno uveljavljala t. i. *logični pozitivizem*, ki je temeljil na prepričanju, da se znanstveno proučevanje prične z opazovanjem dejstev, ki mu sledijo na podlagi induktivnega sklepanja sprejeti splošni zakoni in teorije, oboji pa se empirično preverjajo z nadaljnjim opazovanjem. Empirična potrditev znanstvenih teoremov pa je povezana s problemom indukcije in ne zagotavlja potrditve vzročnosti. Na tej podlagi je v tridesetih letih K. Popper zavrnil indukcijo kot uporabno znanstveno metodo. Do znanstvenih teorij po njegovem mnenju ni mogoče priti z opazovanji ali eksperimentom, temveč le na podlagi »drznih domnev«, ki izhajajo iz intuicije, iz katerih se z deduktivno logiko lahko izpelje teoretični sistem, katerega teoremi se nato skušajo ovreči (falzificirati).² Prav zaradi poudarjanja izključnega pomena dedukcije sodi metoda falzifikacije v karteško-evklidsko tradicijo razmišljanja.

¹ Uporaba aksiomatičnih sistemov generiranja znanja je v drugih disciplinah privedla še do nekaterih značilnosti karteško-evklidskega načina razmišljanja, med katerimi Dow (1985) poudarja *atomizem*. Ker je celotna teoretična struktura v karteško-evklidskem načinu razmišljanja odvisna od temeljnih aksiomov, morajo biti ti čim širše dostopni. To zagotavlja atomizem (uporablja se tudi izraz redukcionizem), ki se na primer v ekonomiji izraža v dejstvu, da se temeljni aksiomi nanašajo na najmanjšo enoto proučevanja, torej na posameznika.

² To je bistvo Popperjevega *falzifikacionizma*, s katerim se je izognil problemu indukcije. Preverjanje teoremov ni v ugotavljanju, ali so ali niso resnični, temveč v ugotavljanju, ali so ali niso napačni (falzificirani). Med načini preskušanja določene teorije Popper zlasti poudarja empirično uporabo njenih sklepov. Če se trditve (napovedi), izpeljane iz te teorije empirično potrdijo, potem je teorija začasno verificirana, v nasprotnem primeru pa skupaj s trditvami »pade« tudi celotna teorija (Popper, 1959, str. 32=3). Logika znanosti je logika zavrnitve in ne logika potrditve. Namesto procesa *verifikacije* postane pomemben proces *refutacije*. »Vse znanje je začasno; celo, če je na nekem področju znanosti že bila dosežena

Poleg favoriziranja dedukcije Dow (1985, str. 25) kot značilni potezi tradicionalne metodologije navaja tudi zahtevo, da morajo biti znanstveni koncepti sprejemljivi za matematično formuliranje, in prepričanje, da obstaja le ena znanstvena metoda, tako da so v načelu vse znanosti del enotne znanstvene strukture. V zvezi s slednjim Blaug (1980) govori o *metodološkem monizmu*, ki ga ponazarja s Popperjevo trditvijo, da morajo vse znanosti, pa najsi bodo naravoslovne ali družboslovne, uporabljati enako metodo.

Kot nasprotje tradicionalnim metodološkim pogledom, ki v ospredje postavljajo aksiomatični, deduktivni model teorije, se je v 20. stoletju pojavila t. i. »nova metodologija«. Zanj je značilno, da izhaja iz romanskega/babilonskega načina razmišljanja, po katerem je zaradi celovitosti razvijajočih se sistemov le malo možnosti za identifikacijo nekih splošnih sistemskih zakonov oziroma aksiomov. Med avtorji, ki so s tega stališča zavrnili tradicionalni metodološki koncept, je pomemben zlasti T. Kuhn. Njegova teorija izhaja iz ugotovitve, da popperjansko falzificiranje v praksi ne vodi k zavrnitvi določene teorije oziroma teoretične strukture, v katero ta teorija sodi.³ Zgodovino znanosti po Kuhnovem mnenju označujejo relativno dolga obdobja ustaljenih teoretičnih struktur, ki jih občasno pretrsejo »teoretični prevrati«, za katere pa ni mogoče reči, da so posledica procesa falzifikacije. Razvoj znanosti je za Kuhna diskontinuiran in poteka preko t. i. *znanstvenih revolucij*. V vmesnih obdobjih, torej ob teoretičnem statusu quo, pa velja, da so teorije zelo imune za kritiko, kar Kuhn pripisuje inercialni sili paradigme. Dow (1985, str. 24, 27) meni, da ima Kuhnov način razmišljanja romanske/babilonske poteze. Na proces spreminjanja teoretične strukture namreč vplivajo elementi širšega okolja. To pomeni, da Kuhn upošteva »ne le 'notranje, racionalno' znanstveno okolje, temveč tudi sociološko in še zlasti zgodovinsko 'zunanje' okolje, v katerem je prišlo do znanstvenih odkritij« (prav tam, str. 27). Osrednji koncept, ki ga uporablja, je *paradigma* kot kompleksna kategorija, ki izraža celotno konstelacijo prepričanj, vrednot in tehnik, značilno za določen krog stroke, ki jo povezuje enak ali soroden način razmišljanja (prim. Blaug, 1980, str. 30). Dejavnost znotraj paradigme je povezana z razvojem »normalne« znanosti, to je z reševanjem problemov v kontekstu ortodoksne teoretične okvira oziroma z odkritji, ki so kompatibilna z obstoječo paradigmo. Znanstvena revolucija v Kuhnovi terminologiji pomeni prelom s staro in prehod na novo paradigmo. Do nje pride ob krizi ortodoksne znanosti, ki je posledica njenega neuspeha pri reševanju določenega problema (prim. Kuhn, 1962, str. 67–8). Struktura nove paradigme je po definiciji bistveno drugačna od prejšnje, saj temelji na drugačnem načinu razmišljanja, drugih nazorih in analitičnih tehnikah, zato tudi ni nobene osnove za njuno primerjavo.

Čeprav je kasneje prevladalo mnenje, da nove paradigme vendarle ne zmagujejo tako naglo, temveč gre pri tovrstnih zamenjavah za razmeroma dolg proces intelektualne konkurence (pri čemer velja, da vsako obdobje znanstvenega raz-

³ 'dokončna resnica', tega ne moremo nikoli vedeti« (Loasby, 1984, str. 396). Po Popperju »(n)apredek znanosti temelji na drznih domnevah, ki so preverljive v smislu, da je možno pokazati, da so napačne« (Hodgson, 1988, str. 38).

³ Slabosti falzifikacionizma kot uporabne metodologije postanejo opazne, ko ga poskušamo iz teorije presaditi v prakso. Izkaže se, da je večina teorij sestavljena iz številnih komponent, ki jih praviloma posamično ni mogoče preskusiti, zato je kljub empirični nepotrditvi težko zavrniti teorijo kot celoto (prim. Torrance, 1992, str. 32–3). Možnost ohranitve falzificirane (t. j. v praksi zavrnjene) teorije (hipoteze) je torej posledica dodatnih hipotez, ki so v ekonomiji najpogosteje vključene v predpostavko *ceteris paribus*. Ta predpostavka implicira vrsto dodatnih pogojev, zato se je ob morebitni nepotrditvi neke hipoteze vedno mogoče sklicevati na to, da vsaj eden od dodatnih pogojev pri preskušanju ni bil izpolnjen (prim. tudi Parker in Stead, 1991, str. 136–7).

voja označuje veliko število prekrivajočih se in medsebojno povezanih paradigem),⁴ pa vseeno ostaja dejstvo, ki ga poudarja Blaug (1980, str. 32–33, 41), da je Kuhn svojo teorijo znanosti izpeljal iz zgodovine znanosti in s tem postavil učinkovito alternativo popperjanskemu konceptu ahistorične filozofije znanosti. Iz Kuhbove teorije izhaja, da je znanstvena praksa prinesla veliko število teorij in metod, ki jih je nemogoče presojati neodvisno od njihovih matičnih paradigem. To je hkrati tudi kritika metodološkega monizma, ki teži k enotnemu naboru nespremenljivih meril za legitimno znanstveno delo. Zato je Kuhnova teorija postala izhodišče t.i. *metodološkim pluralistom*, ki v primerjavi s popperjansko metodologijo ne poskušajo na podlagi nabora nespremenljivih meril izmed konkurenčnih teorij izbrati »najboljše«, niti jih ne zanima *demarkacijski problem*, to je problem ločevanja znanosti in neznanosti, temveč jim gre predvsem za ugotavljanje prednosti in slabosti različnih programov (prim. Caldwell, 1988, str. 240). Kritično ovrednotenje različnih programov oziroma teorij naj bi pripomoglo k celovitejšemu razumevanju določene discipline in njenemu morebitnemu izboljšanju; oboje pa je tudi glavni namen metodološkega pluralizma.

Metodološki pluralizem je torej bistvo »nove metodologije«,⁵ ki z zavračanjem izključnega preferiranja aksiomatičnosti in metodološkega monizma uveljavlja romanski/babilonski način razmišljanja v znanstvenem proučevanju. To je hkrati metodologija postmoderne znanosti, za katero Hribar (1990) ugotavlja, da sta njeni temeljni značilnosti ponovna združitev dejstev in vrednot ter dokončno slovo od aksiološke znanstvene nevtralnosti (prim. tudi Beed, 1991, str.470–1).

Upravičenost alternativne paradigme v ekonomski teoriji

Opisana metodološka razhajanja se zelo nazorno izražajo v sodobni ekonomski znanosti. Tradicionalna (neoklasična) ekonomska teorija že od svojega nastanka dalje teži k vzpostavitvi in formalizaciji univerzalnega ekonomskega modela, s katerim bi ekonomija dobila status »fizike družbenih znanosti«. Pri tem izhaja iz določenih (nerealističnih) predpostavk (aksiomov), ki ji omogočajo deduktivno izpeljavo (normativnega) ravnotežnega stanja. Po mnenju alternativnih ekonomistov je ekonomska teorija tako sicer pridobila pri znanstvenosti v karteško-evklidskem smislu, vendar pa je po drugi strani izgubila vso interpretativno moč v odnosu do ekonomske realnosti. Oziroma, kot pravi postkeynesijanec Eichner: »Od marginalistične revolucije dalje (. . .) je ekonomska teorija postajala vse bolj elegantna kot zbir aksiomatičnih trditev o alokaciji virov v konkurenčnih tržnih razmerah. (. . .) Hkrati je (. . .) postajala vse manj uporabna za vsakogar, ki je želel razumeti pojave v realnem svetu, kot so ekonomska rast, ciklična nihanja, inflacija, (. . .), nezaposlenost, nerazvitost« (Eichner, 1979, str. 3).

Izhodišče alternativnih smeri v ekonomski teoriji zato je, da mora biti cilj ekonomske teorije pojasnjevanje realnih razmer v sodobnih gospodarstvih s poudarkom na induktivni metodi in interdisciplinarnem pristupu. Ta

⁴ Kuhbove teorije je v tem smislu revidiral I. Lakatos, ki je koncept paradigme nadomestil z *znanstvenoraziskovalnim programom* kot skupino medsebojno povezanih teorij s »čvrstim jedrom« temeljnih idej, ki v obdobjih »normalne« znanosti ostajajo nespremenjene, in z »varovalnim pasom« pomožnih predpostavk, ki predstavljajo fleksibilni del programa (prim. Blaug, 1980, str.34–40). Lakatosovo razumevanje razvoja znanosti predstavlja nekakšno vmesno inačico med strogo linearnostjo Popperjeve in cikličnostjo Kuhbove teorije napredka znanosti. Z vidika ekonomske teorije eno od možnih sistemati-zacij (kuhnovskih) »revolucij« najdemo v Johnson (1972, str. 50–2).

⁵ Blaug (1980) uporablja izraz »nova heterodoksija«.

metodološka drugačnost, ki temelji na romanskem/babilonskem načinu razmišljanja, se je v preteklem razvoju ekonomske teorije že večkrat poskušala uveljaviti: najprej v obdobju klasične politične ekonomije z idejami Malthusa in Sismondija,⁶ nato v drugi polovici 19. stoletja z deli nemške zgodovinske šole⁷ ne nazadnje v tridesetih letih 20. stoletja, ko se je porodila vrsta ekonomskoteoretičnih inovacij, od katerih so mnoge temeljile na empirični analizi ekonomske realnosti.⁸ Vendar pa so vsi ti prispevki bodisi ostali v senci prevladujoče ricardijanske ali marginalistične teorije, kar je značilno za klasične kritike Sayevega zakona in nemške zgodovinarje, ali pa jih je neoklasična teorija spretno vključila v svojo analitično paradigmo, kot se je to zgodilo keynesijanizmu in večini drugih novosti iz tridesetih let. V sodobni ekonomski teoriji kontinuiteto metodološko pogojene drugačnosti pomeni zlasti postkeynesijanska teorija.

Neoklasična ekonomska teorija temelji na tradicionalnih metodoloških načelih, ki ji (na podlagi karteško-evklidskega načina razmišljanja) narekujejo »aksiomatično obliko analize, pri kateri je teorija (...) logično popolnoma ločena od svoje interpretacije« (Debreu, 1959, str.viii). Kaldor (1972) neoklasično ekonomsko teorijo imenuje kar »ekonomika ravnotežja«, saj je njeno glavno poslanstvo v tem, da na podlagi natančno formuliranih »temeljnih predpostavk« pokaže, kako se v tržnem modelu vzpostavi matrika stabilnih uravnoveženih cen, pri tem pa pušča ob strani vprašanje tako realnosti samih predpostavk kot tudi relevantnosti dobljenih uravnoveženih cen v odnosu do dejanskih cen v nekem gospodarstvu.

Neoklasični ekonomisti prav z metodološkega vidika kot neznanstvene zavračajo vse tiste ekonomske teorije, ki svoje izhodiščne predpostavke poskušajo uskladiti z empiričnimi dognanji in hkrati v proučevanje ekonomije (z vidika romanskega/babilonskega načina razmišljanja) vključiti njeno širše družbeno, zgodovinsko in institucionalno okolje. Postkeynesijanska teorija, na primer, marshallijansko popolnokonkurenčno mikroekonomiko nadomešča z behavioristično teorijo oligopolnega podjetja in že v izhodišču upošteva prevlado korporacijskega sektorja, institucionaliziranost trga dela, razvite finančne sisteme, dinamične procese tehnološke konkurence itd. Poleg dejstva, da postkeynesijanska teorija na ta način vzpostavlja konsistentno zvezo med mikro- in makroekonomsko teorijo (kar ne velja za neoklasično ekonomiko), je prednost njenega pristopa predvsem v možnosti realističnejše interpretacije delovanja in razvoja sodobnih ekonomij, kar je po Caldwellovem mnenju (Caldwell, 1988, str.243) z metodološkega vidika skromen, vendar pa dosegljiv cilj, medtem ko je določanje univerzalnega, normativnega ekonomskega modela nerealistično (prim. prav tam, str.232, 238). Kot odgovor na tovrstne kritike neoklasični ekonomisti poudarjajo znanstvenost svojega pristopa, ki temelji na Friedmanovem metodološkem konceptu, po katerem glavno merilo ocenjevanja (ekonomske) teorije ni njena interpretativna, temveč napovedna moč (Friedman, 1953). Edini relevantni preskus neke hipoteze je

⁶ Oba sta se zavzemala za to, da bi v ekonomiji večjo težo dobil opisni realizem. Sismondij je pogosto nasprotoval oblikovanju »hipotetičnega sveta, ki se popolnoma razlikuje od realnega sveta«. Malthus pa je trdil, da je proučevanje ekonomije v metodološkem pogledu bližje proučevanju »morale in politike« kot pa matematike, saj stroge znanosti posedujejo gotovost, ki je v ekonomiji ni (prim. Sowell, 1972, str. 228-9).

⁷ Predstavniki te šole (npr. W. Roscher) so zagovarjali stališče, da je naloga ekonomije proučevanje rasti in razvoja konkretnega narodnega gospodarstva in ne analiza vzpostavitve ravnotežja, kot so trdili marginalisti (*Methodenstreit*). V Angliji je podobna stališča zastopal W. Bagehot.

⁸ Poleg Keynesove teorije učinkovitega povpraševanja sodijo v to skupino tudi začetki institucionalistične teorije podjetja, razvoj teorije nepopolne konkurence in analiza ciklov.

primerjava njenih napovedi s prakso, na podlagi katere je teorija začasno sprejeta kot veljavna ali pa zavrnjena (prim. *ibid.*, str. 8–9). Ta v bistvu popperjanski koncept znanstvene metodologije je Friedman povezal z ugotovitvijo, da teorija nikoli ne more izražati realnosti v vsej njeni kompleksnosti. Pri postavljanju hipotez je treba iz realnih okoliščin proučevanega pojava izluščiti ključne elemente, zato teorij ni mogoče preverjati z vidika realizma njihovih predpostavk. »Za predpostavke neke teorije ni pomembno vprašanje, ali so realistične (ker to nikoli niso), temveč ali so dovolj dobre aproksimacije z vidika namena proučevanja. Na to pa lahko odgovorimo le, če preverimo, ali teorija deluje, kar pomeni, ali daje zadosti natančne napovedi« (prav tam, str. 15). Ta Friedmanova trditev, ki je bistvo t. i. *metodološkega instrumentalizma*, je postala temeljni argument za učinkovito spodbijanje mnenja, da mora dobra in veljavna teorija imeti realistične predpostavke.⁹ Tako so se do danes ohranile pri življenju nekatere predpostavke neoklasične ekonomske teorije, kot so popolna konkurenčnost, popolna obveščenost in racionalnost ekonomskih subjektov, U – oblika dolgoročnih stroškovnih krivulj, inherentna težnja tržnega gospodarstva k splošnemu ravnotežju in polni zaposlenosti, »vzorna« produkcijska funkcija itd., ki so vsaka na svoj način neskladne z ekonomsko realnostjo. Zanje po mnenju neoklasikov tako kot za predpostavke drugih teorij velja, da so le aproksimacije, vendar pa kljub temu uporabne in znanstveno veljavne, saj dajejo »pravilne napovedi« (prim. Hodgson, 1988, str. 30).

Neortodoksni ekonomisti po drugi strani opozarjajo na relativnost »pravilnega napovedovanja« in na dejstvo, da neoklasična teoretična struktura ostaja nespremenjena kljub velikim institucionalnim in drugim spremembam v zadnjih sto letih. Ta teoretični status quo je mogoče pojasniti s Kuhnovo interpretacijo zgodovine znanosti, po kateri se v »normalno« (neoklasično) znanost vključujejo le tiste novosti, ki so z njo metodološko in drugače združljive. Popperjanski falzifikacionizem je torej omejen na neoklasično ekonomsko teorijo. Vse tiste teorije, ki danes v svoje analitične koncepte poskušajo vključiti spremenjeno naravo ekonomskih institucij, kot so lastnina, podjetje, konkurenca, denar, cene itd., in ki upoštevajo, da je ekonomska dinamika pomembno pogojena tudi s konfliktnostjo interesov različnih družbenih segmentov, pa lahko uvrstimo v nastajajočo interdisciplinarno paradigmo ekonomskega proučevanja, ki jo Lavoie (1992) imenuje postklasični raziskovalni program v ekonomiji. V okviru te alternativne ekonomske paradigme je napovedna moč le eno od meril za ocenjevanje teorije; ravno tako ali še pomembnejša sta sposobnost razlage dejanskega delovanja gospodarstev in razumevanje obnašanja ekonomskih subjektov (prim. Sawyer, 1989, str. 26–7; Beed, 1991, str. 482). V tem pogledu je realističnost izhodiščnih predpostavk pomembna, zato Friedmanova instrumentalistična metodologija ni uporabna. Postkeynesijanec Lavoie (1992, str. 8) pravi, da za postklasike teorija ne more biti točna, če ne vključuje realističnih predpostavk, s čimer lahko tudi pojasnimo njihovo zanimanje za *stilizirana dejstva* ekonomske realnosti, kot so fiksni koeficienti proizvodnje, stroški plus oz. mark up cenovni modeli, konstantni mejni stroški, endogenost denarja, neprostovoljna brezposelnost itd.

V Kuhnovi interpretaciji razvoja sodobne ekonomske znanosti imajo nekon-

⁹ Bistvo instrumentalizma je v pojmovanju teorij kot instrumentov za »proizvodnjo« napovedi. Torrance (1992) meni, da je instrumentalizem uporaben kvečjemu za napovedovanje rutinskega pojavljanja že znanih dogodkov, medtem ko se je pri vseh drugih raziskovalnih ciljih treba »opirati na teorije, katerih 'predpostavke' se do zdaj še niso izkazale za napačne« (str. 28).

vencionalne ekonomske teorije enakopraven status glede na neoklasično ekonomiko. S tega vidika je aktualna trditev institucionalistične ekonomske šole, ki pravi, da ekonomski sistem v bistvu lahko obravnavamo le na dva načina: kot statično, fiksno in nespreminjajočo se entiteto ali kot dinamično, razvijajočo se entiteto (prim. Gruchy, 1987, str.2). Skupna značilnost večine nekonvencionalnih ekonomskih teorij, med katerimi, kot že rečeno, prevladujeta postkeynesijanska in institucionalistična, je prav kritika statične narave neoklasične ekonomske teorije. Alternativne ekonomske teorije v bistvu pomenijo t.i. »paradigmatični premik« v ekonomski teoriji, in sicer premik od neoklasične paradigme splošnega ravnotežja, ki ekonomski sistem obravnava kot statično kategorijo, k alternativni, dinamični, procesni paradigmi, za katero je ekonomski sistem razvijajoča se entiteta. Hkrati gre tudi za premik od iskanja načel čiste, teoretične, abstraktne ekonomije k proučevanju realnega ekonomskega sveta.¹⁰ V metodološkem pogledu pa je to prehod od karteško-evklidske aksiomatičnosti k metodološkemu pluralizmu oziroma od popperjanskega »tehnološkega pristopa« (Klant, 1988, str. 106) k holističnemu obravnavanju ekonomije. Takšno usmerjenost nekonvencionalnih ekonomskih šol potrjuje tudi Sawyer (1989), ko ugotavlja, da je zanje značilno »multiparadigmatično proučevanje ekonomije, pri čemer je poudarek na takih značilnostih, kot sta razdelitev dohodka (in) dinamična namesto statične narave kapitalističnih gospodarstev« (str.3). Ali povedano drugače: potem ko se je ekonomska veđa vse od uveljavitve marginalizma dalje osredotočala predvsem na problem formalizacije statične alokacijske učinkovitosti, se z uveljavljanjem nove paradigme znova prebijajo v ospredje klasična politekonomska vprašanja o ključnih dejavnikih rasti, razdelitve in tehničnega napredka – torej vprašanja dinamične ekonomske učinkovitosti.

Za presojo razlik med neoklasično in alternativnimi ekonomskimi teorijami je seveda pomembno vprašanje, ali se ekonomija v tolikšni meri razlikuje od eksaktnih znanosti, da potrebuje tudi drugačno metodologijo. Pri odgovoru na to vprašanje si lahko pomagamo s tremi glavnimi značilnostmi postkeynesijanskega videnja ekonomije, ki jih navaja Sawyer (1989, str.4) in ki po mnenju postkeynesijancev zahtevajo drugačen pristop, kot ga pozna neoklasika: (1) ekonomija je zgodovinski proces, ki (2) poteka v svetu negotovosti, v katerem (3) na ekonomska dogajanja pomembno vplivajo pričakovanja ter ekonomske in politične institucije.¹¹

Če interpretiramo navedene značilnosti, najprej ugotovimo, da je ena glavnih posebnosti ekonomije gotovo njena časovna razsežnost. Institucionalisti in postkeynesijanci poudarjajo, da je ekonomski sistem treba obravnavati kot »proces, katerega struktura in delovanje se spreminjata v zgodovinskem času« (Gruchy, 1987, str.2).¹² Tradicionalno ekonomsko teorijo zanima predvsem vzpostavitev

¹⁰ Alternativna ekonomska paradigma je v tem pogledu tudi usklajena s konceptom postmoderne znanosti, v zvezi s katero Hribar (1990), ki interpretira poglede S.Toulmina, pravi tole: »Posloviti se moramo od ideala čistega znanja, čiste teorije. Postmoderna znanost mora znova združiti teorijo in prakso in vzpostaviti koherentno podobo sveta. Ta sicer ne bo tradicionalna statična, marveč postmoderna dinamična koherentnost. Koherentnost, za katero ni bistvena harmonija, temveč sta bistveni evolucija in adaptacija« (str.725).

¹¹ Dodajmo na tem mestu še mnenje J. Klanta, uglednega zgodovinarja ekonomske misli, ki pravi (Klant, 1988, str. 112), da je svet, s katerim se spopadajo ekonomisti, podvržen mnogo hitrejšim spremembam kot narava, zato ekonomske teorije verjetno nikoli ne bodo mogle doseči take ravni eksaktnosti kot tiste v naravoslovnih znanostih. Svet ekonomistov, ki ga ljudje kot učeča se in ustvarjalna bitja nenehno spreminjajo, je mnogo bolj kompleksen kot svet, s katerim se ukvarjajo fiziki, in v njem ni »dokončenih odločitev« o temeljnih predpostavkah.

¹² Strukturne in institucionalne ekonomske spremembe v času privedejo do tega, da se zgodovinsko okolje, v katerem se znajde teorija, razlikuje od tistega, v katerem so bili formulirani njeni aksiomi in splošni zakoni. Za neoklasično

statičnega ravnotežja, s čimer po mnenju alternativnih ekonomskih šol ostaja zanemarjeno bistvo ekonomskih pojavov. Ti so namreč »razvojni in dinamični« (Hodgson, 1988, str. 5), zato je v primerjavi z neoklasično teorijo, ki je usmerjena v analizo njihovega ravnotežja (doseženega v logičnem času), treba analizirati »kontinuiran proces (njihovega) spreminjanja v zgodovinskem času« (prav tam, str. xiv).¹³ Pri tem alternativni ekonomisti poudarjajo predvsem analizo vzrokov tehničnega napredka, sprememb v preferencah potrošnikov, dinamike tržnih struktur itd., skratka vseh tistih parametrov, ki jih neoklasična ekonomika pri svoji simulaciji vzpostavitve ravnotežja šteje za eksogeno dane. Ravnotežje in logični čas sta zato neoklasična koncepta, ki sta v ospredju kritike s strani alternativne ekonomske teorije. Clark (1987–88, str. 279) meni, da je težnja k ravnotežju za neoklasične ekonomiste nekakšen naravni zakon oziroma posledica naravnega reda in poteka v logičnem času, v katerem se lahko izvedejo spremembe, potrebne za doseg ravnotežja. Tipičen primer za to je spreminjanje pogodb (recontracting) v teoriji splošnega ravnotežja, ki ne upošteva ireverzibilnosti ekonomskih dogodkov. J. Robinson (1980, str. 87) gibanje v logičnem času ponazarja s premiki vzdolž izokvant, ki pomenijo uporabo različnih produkcijskih tehnik. Vsak tak premik v realnosti seveda implicira zapletene dinamične procese, ki pa se jim neoklasična analiza izogne. Z dejstvom, da se ekonomski proces odvija v zgodovinskem času, se odpira tudi vprašanje teoretičnega obravnavanja negotovosti kot ene glavnih značilnosti okolja, v katerem delujejo ekonomski subjekti. V razmerah negotovosti so pomembna determinanta ekonomskih gibanj pričakovanja ekonomskih subjektov. Negotovosti in pričakovanj pa po mnenju postkeynesijancev zaradi neergodičnosti ekonomskih dogodkov ni mogoče »obvladati« z verjetnostnim računom, kot to predvideva (neoklasična) teorija racionalnih pričakovanj (ki hkrati predpostavlja tudi klasični mehanizem vzpostavljanja ravnotežja), ampak so pričakovanja zaradi svoje volatilnosti eden glavnih povzročiteljev ekonomskih ciklov (glej Davidson, 1982–83). Ne nazadnje je neoklasični koncept ravnotežja, ki, kot ugotavlja Kornai (1971, str. 23), temelji na predpostavki »zgodovinske brezčasovnosti in gotovosti«, pogojen tudi z nespremenljivo institucionalno strukturo. V realnosti pa so ekonomske institucije v času podvržene spremembam, ki pomembno vplivajo na ekonomsko dinamiko. Postkeynesijanci menijo, da mora institucionalne spremembe ekonomska teorija upoštevati v svojih temeljnih izhodiščih. »Vsaka teorija, postavljena v zgodovinski čas, postane razvojna in institucionalna« (Clark, 1987–88, str. 277).

Naslednja razločujoča značilnost ekonomije je, da je predmet njenega proučevanja tudi človek. Njegovo obnašanje je kompleksno in ga ni mogoče omejiti na nekaj aksiomov, ki naj bi predstavljali »ekonomskega človeka«, kakršnega pozna neoklasična teorija,¹⁴ za katero so okusi in preference posameznika spremenljive,

---

metodologijo, ki temelji na kartesko-evklidskem miselnem sistemu, to ni ovira, saj je ena glavnih značilnosti filozofije znanosti, ki izhaja iz te tradicije, v tem, da logična osnova za sprejetje določene teorije ni povezana z okoliščinami, v katerih je bila ta teorija formulirana (prim. Dow, 1985, str. 25). Za neortodoksne ekonomske teorije (zlasti za institucionalistično in postkeynesijsko) pa je »metodologija v bistvu način razumevanja realnosti ekonomskega sveta« (Gruchy, 1987, str. 57), zato jih zanima predvsem razvojna narava ekonomskih sistemov in razlaga njihovega delovanja.

¹³ Nujnost teoretične povezave ekonomije oz. poslovanja s konceptom zgodovinskega časa poudarja tudi Shackle (1988): ki meni, da mora biti »izhodišče metode v ekonomski teoriji upoštevanje časa« (str. 209). Walrasijanski model splošnega ravnotežja kot jedro neoklasične ekonomske teorije zgodovinskega časa ne upošteva, zato ga kritika označuje za brezčasovno (time-less) mehanično simulacijo ekonomije. Te pomanjkljivosti se je zavedal že Marshall in jo poskušal omiliti z uvedbo treh obdobjev v analizo prilagajanja povpraševanja in ponudbe panoge.

¹⁴ Ekonomskega človeka je možno opisati z nekaj postulati, med katerimi so najznačilnejši tisti o uniformnosti (natančna podobnost vseh ljudi v ekonomsko pomembnih zmožnostih, nagibih in okusih), inteligenci (ekonomski človek

ki so (podobno kot tehnologija) v sistemu eksogeno dane.¹⁵ Človekova dejanja in motivi so podobno kot institucionalna struktura ekonomije razvojne kategorije. Institucionalisti, na primer, so zato koncept racionalnega človeka (homo economicus) zamenjali s posameznikom, čigar obnašanje poleg racionalnosti izraža tudi vplive kulturnega okolja (homo culturalis) (prim. Gruchy, 1987, str. 3). Posledica tega je, da ekonomska teorija, ki izhaja iz metodologije institucionalistov, ne more biti tako matematično natančna kot neoklasična teorija, ki temelji na metodološkem individualizmu (prim. prav tam, str. 43). Toda če se ekonomija hoče podrediti tradicionalni znanstveni metodologiji, potem je vztrajanje pri metodološkem individualizmu, pod katerim Hodgson (1988, str. 53–4) razume »zavrnitev proučevanja institucionalnih ali drugih sil, ki sodelujejo pri oblikovanju posameznikovih preferenc ali namenov«, edina možna pot. Neoklasični model je mogoče formalizirati le ob predpostavki racionalnega ekonomskega subjekta, ki si na podlagi popolne obveščenosti v vsakem trenutku prizadeva za maksimiranje koristnosti. To pomeni, da ortodoksna ekonomska znanost z vztrajanjem pri neoklasični, karteško-evklidski metodološki tradiciji pravzaprav žrtvuje sociološke in institucionalne prvine, ki ekonomijo ločijo od tipičnih eksaktnih ved. Postkeynesijanci in institucionalisti zato danes upravičeno trdijo, da je matematična popolnost neoklasične ekonomske teorije dosežena na račun njene realnosti in relevantnosti.

Razvoja postkeynesijanske in institucionalistične ekonomske teorije torej ni možno obravnavati zgolj kot neke heretične struje v tokovih sodobne ekonomske misli, ampak gre za postopno uveljavljanje nove kuhnovske paradigme v ekonomski znanosti, ki temelji na alternativnih metodoloških pogledih. Izhodišče te nove paradigme je potreba po približevanju ekonomske teorije ekonomski realnosti in s tem preseganje očitnega neoklasičnega nasprotja med »eleganco in relevantnostjo«, ki je po mnenju enega od vodilnih predstavnikov postkeynesijanzma, zdaj že pokojnega Alfreda Eichnerja, »osnova sedanje krize v ekonomski teoriji – krize, ki grozi ugledu discipline kot znanosti« (Eichner, 1979, str. 3). Z novo paradigmo se po eni strani ekonomija ponovno uveljavlja kot prvenstveno družboslovna znanost, ki v ospredje postavlja klasična vprašanja gospodarske rasti in družbenih implikacij razdelitve narodnega dohodka, po drugi strani pa se z njo odpirajo tudi možnosti za zблиževanje ekonomske teorije z dosežki »poslovnih« znanosti, ki v zadnjih desetletjih z intenzivnim razvojem posredno potrjujejo razkorak med akademsko ekonomsko znanostjo in ekonomsko prakso.

---

pozna celotno situacijo na trgu, vso zakonodajo, vso razpoložljivo tehnologijo, za negotove stvari pa računa zapletene verjetnostne porazdelitve), egocentričnosti (zanimajo ga izključno lastni problemi) in konkurenčnosti (obnaša se tekmovalno, atomistično, ni kooperativen). »(E)konomski človek je pravzaprav stroj, ki neprestano računa druge odvode različnih funkcij povpraševanja, ponudbe, stroškov in drugega, da bi se ob vsakem času in ob vsaki spremembi odločil za ekstrem, ki mu daje največjo koristnost, največji profit, najmanjše stroške in podobno« (Fabjančič, 1987, str. 172).

¹⁵ Neoklasična teorija posameznika obravnava kot delček v mehničnem sistemu, ki se na programiran in optimizirajoč način odziva na spremembe v ekonomskem okolju. Čim so dane njegove preference, je tudi njegova izbira vnaprej določena. V. Pareto je celo zapisal, da posameznik lahko iz teorije tudi odide, če je le pustil fotografijo svojih okusov (prim. Hodgson, 1988, str. 57).

LITERATURA

- BEED, Clive (1991). »Philosophy of science and contemporary economics: an overview«. *Journal of Post Keynesian Economics*, 13(4), str. 459–94.
- BLAUG, Mark (1980). *The Methodology of Economics*. Cambridge: Cambridge University Press.
- CALDWELL, Bruce J. (1988). »The case for pluralism«. v: N. De Marchi (ed.). *The Popperian Legacy in Economics*. Cambridge: Cambridge University Press, 1988, str. 231–44.
- CLARK, Charles M.A. (1987–88). »Equilibrium, market process, and historical time«. *Journal of Post Keynesian Economics*, 10(2), str. 270–81.
- DAVIDSON, Paul (1982–83). »Rational expectations: a fallacious foundation for studying crucial decision-making process«. *Journal of Post Keynesian Economics*, 5(2), str. 182–98.
- DEBREU, G. (1959). *Theory of Value*. New York: Wiley.
- DOW, Sheila C. (1985). *Macroeconomic Thought: A Methodological Approach*. Oxford: Basil Blackwell.
- EICHNER, Alfred (ed.) (1979). *A Guide to Post-Keynesian Economics*. White Plains, New York: M.E. Sharpe.
- FABJANČIČ, Zarijan (1987). *Družbeno planiranje: Ldel – Poglavja iz teorije planiranja*. Ljubljana: Ekonomska fakulteta.
- FRIEDMAN, Milton (1953). »The Methodology of Positive Economics«. v: *Essays in Positive Economics*. Chicago: University of Chicago Press, str. 3–43.
- GRUCHY, Allan G. (1987). *The Reconstruction of Economics: An Analysis of the Fundamentals of Institutional Economics*. New York: Greenwood Press.
- HODGSON, Geoffrey M. (1988). *Economics and Institutions*. Cambridge: Polity Press.
- HRIBAR, Tine (1990). »Znanost v postmoderni dobi«. *Teorija in praksa*, 27(6–7), str. 724–31.
- JOHNSON, Harry G. (1972). *Further essays in monetary economics*. London: George Allen & Unwin Ltd.
- KALDOR, Nicholas (1972). »The Irrelevance of Equilibrium Economics«. *The Economic Journal*, 82(328), str. 1237–55.
- KLANT, J.J. (1988). »The natural order«. v: N. De Marchi (ed.). *The Popperian Legacy in Economics*. Cambridge: Cambridge University Press, 1988, str. 87–117.
- KORNAI, J. (1971). *Anti-Equilibrium*. New York: American Elsevier Publishing Co.
- KUHN, Thomas S. (1962). *The Structure of Scientific Revolutions*. Chicago: Chicago University Press. (2nd edn. 1970)
- LAVOIE, Marc (1992). *Foundations of Post-Keynesian Economic Analysis*. Aldershot: Edward Elgar.
- LOASBY, Brian J. (1984). »On scientific method«. *Journal of Post Keynesian Economics*, 6(3), str. 394–410.
- PARKER, David in Stead, Richard (1991). *Profit and Enterprise: The Political Economy of Profit*. Hemel Hempstead: Harvester Wheatsheaf.
- POPPER, Karl R. (1959). *The Logic of Scientific Discovery*. London: Hutchinson.
- ROBINSON, Joan (1980). *Further Contributions to Modern Economics*. Oxford: Basil Blackwell.
- SAWYER, Malcolm C. (1989). *The Challenge of Radical Political Economy*. London: Harvester Wheatsheaf.
- SHACKLE, G.L.S. (1988). *Business, Time and Thought: Selected Papers of G.L.S. Shackle*. London: Macmillan Press.
- SOWELL, Thomas (1972). *Say's Law: An Historical Analysis*. Princeton: Princeton University Press.
- TORRANCE, Thomas S. (1991). »The Philosophy and Methodology of Economics«. v: D. Mair in A. Miller (eds.). *A Modern Guide To Economic Thought: An Introduction to Comparative Schools of Thought in Economics*. Aldershot, Edward Elgar, 1991, str. 21–39.